

Borbála Szebehleczy

Η ιστορική έρευνα για τη
βιβλιοθήκη του
Γεωργίου Ζαβίρα

2024

Η ιστορική έρευνα για τη βιβλιοθήκη και το έργο ζωής του Γεωργίου Ζαβίρα (1744-1804)

Borbála Szebehleczy

ELTE BTK Διδακτορική Σχολή Γλωσσολογίας

2024.

Εισαγωγή

Η ζωή και η κληρονομιά του Γεωργίου Ζαβίρα, του πεφωτισμένου Έλληνα λόγιου και σεμνού εμπόρου, αποτέλεσε αντικείμενο πολλών ερευνών. Ο στόχος της παρούσας εργασίας είναι να παρουσιάσει, μετά από μια σύντομη εισαγωγή στα βιογραφικά δεδομένα, τη βιβλιοθήκη του Ζαβίρα, ο οποίος θεωρείται ο πρώτος πνευματικός ηγέτης της ελληνικής διασποράς. Επίσης θα αναφερθούμε στην ιστορία και τη βιβλιογραφία της φιλολογικής έρευνας του 19ου και του 20ού αιώνα σχετικά με το έργο του Έλληνα λόγιου.

Η μοίρα της συλλογής στην ελληνική ενορία της Πέστης

Μετά το θάνατο του Γεωργίου Ζαβίρα το 1804, ο György Papp, ανιψιός του διαθέτη, μετέφερε τους τόμους της βιβλιοθήκης σε κλειδωμένα κιβώτια στο κτίριο της ενορίας της Πέστης, αλλά οι Έλληνες της Πέστης εξέδωσαν απόδειξη παραλαβής της βιβλιοθήκης μόλις το 1806. Ο κατάλογος που έγραψε ίδιος ο Ζαβίρας χάθηκε σύντομα και, σύμφωνα με τον Ödön Fűves¹, μια επιτροπή είχε ήδη συντάξει έναν νέο κατάλογο ανά γλώσσα και μορφή το 1820. Ο παρών κατάλογος περιέχει διαφορετικά στοιχεία από τον πρωτότυπο, 562 έργα, 45 χειρόγραφα και 37 χάρτες. Καθώς η ενορία της Πέστης προφανώς καθυστέρησε την ανάληψη για χρόνια, μετά την απογραφή η βιβλιοθήκη αναλήφθηκε επίσημα μόλις το 1822, και στα χρόνια που μεσολάβησαν πολλά χειρόγραφα και βιβλία εξαφανίστηκαν ή μεταφέρθηκαν σε άλλες βιβλιοθήκες, π.χ. στην πόλη Kecskemét (Αιγόπολις). Ο πρωτότυπος μπλε βιβλιοδετημένος κατάλογος, που κρατούσε ο Ζαβίρας, βρέθηκε τελικά 150 χρόνια αργότερα στην πόλη Szentendre (Άγιος Ανδρέας), ενώ αργότερα ανακαλύφθηκε ότι ένα αντίγραφο² βρέθηκε επίσης στην Kecskemét, αλλά η καταχώριση του τελευταίου είναι προς το παρόν άγνωστη.

---

¹ FÜVES (1968a) 63.

² FÜVES (1968b) 91.

Από το 1824, η κοινότητα της Πέστης διόρισε επικεφαλής της βιβλιοθήκης τον Σεμπάστιαν Οικονόμου, ο οποίος, μετά από επανειλημμένη απογραφή, παρέλαβε 1296 τόμους για φύλαξη τον Δεκέμβριο του 1824, αλλά δυστυχώς ο κατάλογος αυτός δεν έχει βρεθεί. Την ίδια χρονιά, η βιβλιοθήκη άνοιξε για το κοινό τα Σάββατα, οπότε η συλλογή του Ζαβίρα έγινε δημόσια βιβλιοθήκη. Αργότερα, μεταξύ 1824 και 1845, η συλλογή εμπλουτίστηκε με 45 τόμους, κυρίως μέσα από δωρεές.

Η έρευνα κατά το πρώτο μισό του εικοστού αιώνα

Το 1911, ο Σπυρίδων Λάμπρος, ο γνωστός Έλληνας φιλόλογος και συλλέκτης χειρόγραφων της εποχής και στη συνέχεια πρωθυπουργός της Ελλάδας, από το 1916 έως το 1917, επισκέφθηκε τη βιβλιοθήκη της ενορίας της Βουδαπέστης και αναφέρει αρκετές εκδόσεις από τη βιβλιοθήκη Ζαβίρα, μεταξύ των οποίων τη έκδοση του 1608 των έργων του Αγίου Ιωάννη του Χρυσοστόμου στο Μάιντς, την πολύτομη έκδοση του Πολύβιου που επιμελήθηκε ο Johannes Schweighäuser και τον επαναστατικό χάρτη του Ρήγα Βελεστινλή-Φερέως.³ Από τα έργα του ίδιου του Ζαβίρα, αναφέρει μόνο το πρώτο χειρόγραφο «*Πατριαρχική ιστορία της Κωνσταντινουπόλεως*» και μόνο δύο χειρόγραφα που μεταφράστηκαν από τον Ζαβίρα: το «*Ιστορία Στεφάνου τοῦ Μικροῦ τοῦ τρίτου Ψευδοπέτρου Αυτοκράτορος τῆς Ρωσσίας*» και το «*Θεολογία Ἀστρονομική· ἤτοι ἀπόδειξις τῆς ὑπάρξεως καὶ τῶν προσόντων τοῦ θεοῦ διὰ τῆς ἐρένης καὶ περιγραφῆς τῶν οὐρανῶν*».

Ο επόμενος, εν συνεχεία, κατάλογος ολοκληρώθηκε το 1934, από τον András Gráf, που εμπνευσμένος από τον Gyula Moravcsik, ανέλαβε να οργανώσει την ολοένα αυξανόμενη βιβλιοθήκη της ενορίας. Η συλλογή τότε αποτελούνταν από 1632 τόμους (450 στα ελληνικά, 1124 στα λατινικά, γαλλικά, ιταλικά, ισπανικά και γερμανικά και 58 στα σλαβικά), επίσης 57 χειρόγραφα,⁴ περισσότερα από τα μισά από τα οποία προέρχονταν από τη βιβλιοθήκη του Ζαβίρα, από τα οποία 94 έργα είχαν χαθεί σε σχέση με την απογραφή του 1820. Ο András Gráf δημοσίευσε μόνο τον κατάλογο των χειρογράφων και των ελληνικών εντύπων στο έργο του το 1935. Η έκδοση δεν είναι πλέον χρήσιμη για τον προσδιορισμό της τρέχουσας θέσης των επιμέρους τόμων, αλλά παραμένει μια από τις σημαντικότερες μελέτες για την εξερεύνηση της βιβλιοθήκης Ζαβίρα.

---

³ ΛΑΜΠΡΟΣ (1911)71, 74.

⁴ GRAF (1935).

Ο Endre Horváth, του οποίου η μονογραφία «Οι Νεοέλληνες» είναι το πρώτο συγγραφικό έργο που φωτίζει την έννοια του Νεοελληνισμού με αντικειμενικό, επιστημονικό αλλά και συνάμα ευχάριστο τρόπο⁵, έχει επίσης συγγράψει μια μελέτη για τη ζωή και τα έργα του Ζαβίρα, η οποία δημοσιεύθηκε για πρώτη φορά το 1937 και πρόσφατα το 2018.⁶ Το έργο αυτό είναι η σημαντικότερη σύνοψη της ζωής και του έργου του Ζαβίρα μέχρι σήμερα, καθώς όχι μόνο καταγράφει τα έργα του Ζαβίρα, αλλά και συνοψίζει, αναλύει και αξιολογεί το περιεχόμενό τους. Η μελέτη του Horváth ωστόσο, αντικατοπτρίζει την κατάσταση των έργων του Ζαβίρα 1937 και δεν δημοσιεύει τα πρωτότυπα κείμενα των έργων.

Η ιστορία της ελληνικής κοινότητας του Kecskemét και η απογραφή της εκεί βιβλιοθήκης συντάχθηκαν το 1939 από τον Iván Hajnóczy, εκπαιδευτικό σύμβουλο της πόλης. Ο κατάλογος αυτός περιείχε δεκαοκτώ χειρόγραφα, συμπεριλαμβανομένου του δεύτερου καταλόγου που είχε γράψει ο ίδιος ο Ζαβίρας, ο οποίος πιθανότατα έχει χαθεί έκτοτε.⁷

Ένας άλλος μαθητής του Gyula Moravcsik, ο Ödön Fűves, ένας από τους σπουδαιότερους ιστορικούς της ελληνικής Διασποράς στην Ουγγαρία, συμπλήρωσε επίσης περαιτέρω στοιχεία στην έρευνα για τον Ζαβίρα: ο Fűves δημοσίευσε την πρώτη γερμανική έκδοση της διαθήκης⁸ του Ζαβίρα, αρχικά στα ελληνικά, και περιέγραψε την ιστορία της βιβλιοθήκης του Ζαβίρα που βρίσκεται στη Βουδαπέστη.⁹ Ασχολήθηκε επίσης με την ιστορία των Ελλήνων του Szentendre¹⁰ και ανέφερε πώς 22 χειρόγραφα και πολλά άλλα βιβλία έγιναν μέρος της σερβικής βιβλιοθήκης στο Szentendre και πώς βρέθηκαν στο Szentendre αρκετά έργα που ο Endre Horváth θεωρούσε χαμένα καθώς επίσης και ο προαναφερόμενος μπλε κατάλογος. Τα έργα αυτά συλλέχθηκαν πιθανότατα από τον Διονύσιο Πόποβιτς και πιθανώς δόθηκαν στη βιβλιοθήκη του Σεντέντρε από τον Ζαβίρα κατά τη διάρκεια της ζωής του, ο οποίος πιθανότατα έδωσε τη μετάφραση της πραγματείας του József Péczeli για τα ελληνικά στον πολύ μορφωμένο επίσκοπο της Βούδας. Σε αυτό το άρθρο, ο Fűves αναφέρει ότι κάποια από τα χειρόγραφα του Ζαβίρα σώζονται στην Κοζάνη, αλλά αυτή η πληροφορία χρειάζεται περαιτέρω έρευνα.

---

⁵ Κριτική βιβλίου και νεκρολογία του Gyula Moravcsik, in: HORVÁTH (2018).

⁶ HORVÁTH (2018) 280-295.

⁷ HAJNÓCZY (1939)

⁸ FÜVES (1968b) 91.

⁹ FÜVES (1968a) *Κεφάλαια από την ιστορία της βιβλιοθήκης Ζαβίρα στην Πέστη*. 63.

¹⁰ FÜVES (1961) 293.

Έρευνες μετά το 1950

Οι τόμοι του Γεώργιου Ζαβίρα στη βιβλιοθήκη της σερβικής ενορίας στο Szentendre καταλογογραφήθηκαν και αναλύθηκαν επίσης από την Ένα Kopp. Το 1968, η Ένα Kopp δημοσίευσε έναν κατάλογο των βιβλίων του Γεωργίου Ζαβίρα στα ελληνικά στην Νέα Έστία ¹¹ και δημοσίευσε επίσης μια μελέτη για το ανέκδοτο χειρόγραφο «Περιήγησις» στο περιοδικό Παρνασσός.¹² Η Ένα Kopp έφυγε για την Ιταλία τη δεκαετία του 1960, πιθανότατα με το πρωτότυπο χειρόγραφο της Περιήγησις, η τύχη του οποίου παραμένει άγνωστη. Στη μελέτη της του 1964, η Kopp παρουσιάζει επίσης μια γαλλόφωνη νεκρολογία του Ζαβίρα άγνωστου συγγραφέα, η οποία κατά πάσα πιθανότητα μπορεί να είναι μεταγραφή του Magyar Kurir, η οποία έφτασε στο παρισινό *Magasin Encyclopédique* μέσω ενός άρθρου της ίδιας ημερομηνίας¹³ στο γερμανικό *Intelligenzblatt der Allg. Zeitung*.

Μια μελέτη¹⁴ του Füves το 1958 διαφώτισε την περιπετειώδη μοίρα του σημαντικότερου έργου του Ζαβίρα, του χειρόγραφου του έργου *Νέα Ελλάς ή Ελληνικό Θέατρο*. Ο Ζαβίρας έγραψε τη *Νέα Ελλάδα* στο Szabadszállás μεταξύ 1790 και 1804 σε δύο αντίγραφα. Μετά το θάνατό του τα δύο αυτά χειρόγραφα κατατέθηκαν στη βιβλιοθήκη της ελληνικής ενορίας της Βουδαπέστης. Ο κληρικός και συγγραφέας Άνθιμος Γαζής, που γνώριζε καλά την αξία των χειρογράφων, τα μετέφερε με τη συγκατάθεση του νεαρού Κωνσταντίνου Ζαβίρα στη Βιέννη για δημοσίευση. Ωστόσο, λόγω έλλειψης χρηματοδότησης, το σχέδιο αυτό ματαιώθηκε και τα χειρόγραφα πέρασαν στον λόγιο κληρικό και εφημεριδογράφο, Θεόκλητο Φαρμακίδη, ο οποίος τα μετέφερε πρώτα στην Κέρκυρα και στη συνέχεια στην Αθήνα. Μετά το θάνατο του Θεόκλητου, τα δύο αντίγραφα περιήλθαν στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Αθήνας, όπου αρχικά θεωρήθηκαν ακατάλληλα για δημοσίευση λόγω της απλής γλώσσας τους, αλλά αργότερα εκδόθηκαν στην αμετάβλητη μορφή τους το 1872 μετά από προτροπή του βιβλιοθηκάρου Γεωργίου Κρεμού.

Αν και έγιναν αρκετές προσπάθειες, η καταγραφή της βιβλιοθήκης του Ζαβίρα, παρέμεινε ανολοκλήρωτη μέχρι τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Μετά τις ζημιές που υπέστη κατά τη διάρκεια της πολιορκίας της πολιορκίας της πόλης, παραδόθηκε στη Σχολή Ανθρωπιστικών

---

¹¹ KOPP (1968) 84.

¹² KOPP (1960) 381–386.

¹³ KOPP (1964) 286.

¹⁴ FÜVES (1958) 262.

Επιστημών της Πέστης για συντήρηση. Μετά το 1989¹⁵, η τύχη της βιβλιοθήκης υπέστη μια νέα αναταραχή. Μέρος της μεταφέρθηκε στην πόλη Nyíregyháza, μαζί με τα χειρόγραφα του Tokaj, του Gyöngyös και του Miskolc, για το ορθόδοξο ερευνητικό κέντρο που ιδρύεται εκεί. Το 1995, τα περισσότερα από τα βιβλία της πόλης Nyíregyháza μεταφέρονται στο Ελληνικό Πολιτιστικό Κέντρο Αγίου Νικολάου στη Kecskemét, ενώ ένα μικρότερο μέρος στο Ορθόδοξο Μουσείο της πόλης Miskolc, αλλά η σημερινή τύχη αυτών των βιβλίων είναι αδιευκρίνιστη.

Από το άρθρο της Ilona Székelyné Kőrösi στο περιοδικό Honismereti το 1995 γνωρίζουμε ότι το Μουσείο Katona József στο Kecskemét δώρισε επίσης 29 δερματόδετα βιβλία στα ελληνικά στη βιβλιοθήκη της Ελληνορθόδοξης Εκκλησίας του Kecskemét. Στα πολύτιμα βιβλία περιλαμβάνονται έργα εκκλησιαστικής ιστορίας, λειτουργικής, φιλοσοφίας, και γλωσσικά βιβλία, αλλά το σύντομο άρθρο δεν περιέχει λεπτομερή κατάλογο.¹⁶

Οι πρόσφατες έρευνες

Ο Χαράλαμπος Χοτζακόγλου¹⁷, στη μελέτη του το 2002 περιγράφει στα ελληνικά τα χειρόγραφα του Ζαβίρα που έχει ήδη «ανακαλύψει» ο Füves, αλλά τα συμπληρώνει με μια περιγραφή της ιδιωτικής συλλογής του Πατριάρχη Αρσένιου Στόικοβιτς (1804-1892) και έναν κατάλογο των ξενόγλωσσων βιβλίων του Ζαβίρα, τα οποία μεταφέρθηκαν στη βιβλιοθήκη του Ιστορικού Μουσείου της Βουδαπέστης τη δεκαετία του 1960 και έκτοτε φυλάσσονται στον πύργο Károlyi του Μουσείου Kiscelli της Βουδαπέστης.¹⁸

Από την έρευνα των δύο τελευταίων δεκαετιών, θα ήθελα να επισημάνω τα ονόματα των Tamás Glaser, Izabella Papp και Erik Haupt. Ο Tamás Glaser, ένας εξαιρετικός μελετητής του έργου του Ζαβίρα, δημοσίευσε για πρώτη φορά τη μετάφραση του Ζαβίρα του εγχειριδίου του J. Amos Comenius για την εκπαιδευτική θεωρία, *Orbis Pictus*, σε διπλογραφική ουγγρική και ελληνική μετάφραση¹⁹, ενώ το 2015 δημοσίευσε τη μετάφραση της πραγματείας του Ζαβίρα «*Διατριβή περὶ τοῦ ἱεροῦ στέμματος τῆς Οὐγγαρίας*».²⁰ Το 2008, ο Glaser, μαζί με τον Péter Tóth, τότε ερευνητή της Πανεπιστημιακής Βιβλιοθήκης, στο πλαίσιο μιας έκθεσης με θέμα τη συλλογή

---

¹⁵ ΤÓΘΗ – GLASER (2008)

¹⁶ SZÉKELYNÉ KÖRÖSI (1995) 119.

¹⁷ ΧΟΤΖΑΚΟΓΛΟΥ (2002)

¹⁸ Για μια σύντομη περιγραφή της συλλογής βιβλίων, δείτε την περίληψη στο SCHWARCZ (1991)

¹⁹ COMENIUS (2010)

²⁰ ZAVIRASZ GYÖRGY (2015)

Ζαβίρα στη Βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου Eötvös Loránd, όπου εκτέθηκαν όλα τα διαθέσιμα έργα και μεταφράσεις του Ζαβίρα, εκτός από τα χειρόγραφα που υποτίθεται ότι φυλάσσονται στη Nyíregyháza/Miskolc, καθώς οι τοπικές εκκλησιαστικές αρχές δεν έδωσαν άδεια για την έκθεσή τους.²¹

Η Izabella Papp, υπάλληλος των αρχείων της πόλης Szolnok, στις μελέτες και τις δημοσιεύσεις της ασχολήθηκε με την εμπορική και θρησκευτική ζωή των Ελλήνων της Jászkunság. Η Papp αφιέρωσε μια ειδική μελέτη²² στον πεφωτισμένο έμπορο της Σιάτιστας, δημοσιεύοντας το κείμενο του όρκου υποταγής του Ζαβίρα του 1776, την περιγραφή της εμφάνισης του Ζαβίρα στην απογραφή του 1782, τη σύμβαση μίσθωσης του καταστήματός του το 1797 στην πόλη Szabadszállás, την παρουσίαση μιας επίσημης επιστολής του 1801 και, τέλος, το πλήρες ουγγρικό κείμενο της διαθήκης του, μεταφρασμένο από τον αρχειονόμο Dr. Géza Cseh. Η μονογραφία της Papp του 2004, η οποία θεωρείται θεμελιώδες έργο,²³ αναδημοσιεύει αυτές τις πολύτιμες πηγές, συνοδευόμενες από συνοπτικά και κατατοπιστικά ερμηνευτικά κεφάλαια.

Στο πλαίσιο ενός έργου μεγάλης κλίμακας, ο Erik Haupt αξιολόγησε τη συλλογή βιβλίων της ουγγρικής ορθόδοξης ενορίας του Αγίου Γεωργίου στη Nyíregyháza.²⁴ Η απογραφή της ενορίας Nyíregyháza ξεκίνησε το 1997 από τον αποβιώσαντα ιερέα István Úsz, ο οποίος δεν είχε χρόνο να διαβάσει την περιγραφή του Haupt Erik για 714 αντικείμενα στα νέα ελληνικά. Το έργο του Haupt είναι δύσκολα προσβάσιμο και στερείται της κατάλληλης βιβλιογραφίας, χρονολογικού και γλωσσικού ευρητηρίου, καθώς και χρονολογικής ή αλφαβητικής σειράς στον κατάλογο, γεγονός που καθιστά δύσκολη τη χρήση του. Ο Haupt Erik έχει επίσης αφιερώσει μια ξεχωριστή μελέτη στην ελληνόγλωσση βιογραφία του Καλβίνου του Ζαβίρα, στην οποία αναλύει τις δυτικές, ιησουιτικές πηγές της βιογραφίας και υποδηλώνει ότι η αντίθεση του Ζαβίρα προς τον Καλβίνο μπορεί να αποδοθεί στους ιησούιτες λόγιους της πόλης Kalocsa που καταδίκασαν τον Καλβίνο ως αιρετικό.²⁵

Το πλούσιο υλικό της βιβλιοθήκης της ενορίας της Nyíregyháza - απρόσιτο λόγω της τρέχουσας εκκλησιαστικής πολιτικής - μελετήθηκε και καταλογογραφήθηκε επίσης από τον

---

²¹ TÓTH – GLASER (2008)

²² PAPP (2000). *A scholarly Greek in the Kiskunság, György Zaviras 1744-1804*, Zounuk : a Szolnok Megyei Levéltár énkönyve, 15, 123–150.

²³ PAPP (1989)

²⁴ HAUPT – SZALAI (1999), 1–144.

²⁵ HAUPT (1997) */Ελληνόγλωσση βιογραφία του Καλβίνου από τον 18ο αιώνα.*, IV., 98.

Βούλγαρο ιστορικό και φιλόλογο Todoron Varban.²⁶ Η περιγραφή του, που δημοσιεύθηκε στην Αθήνα το 1999, είναι ευτυχώς προσβάσιμη για ανάγνωση. Η συλλογή του Todoron περιλαμβάνει 883 παλιές εκτυπώσεις και 47 χειρόγραφα, συμπεριλαμβανομένων των έργων του ίδιου του Ζαβίρα, του «*Βίος Ιωάννου του Καλβίνου*» και του *Βιβλιοθήκη πολεμική*, καθώς και μεταφράσεις των έργων του, μεταξύ των οποίων το *Μέθοδος Αστρογνωσίας ήτις διδάσκει άνευ Σφαίρας ή Πίνακος Ουρανίου την Γνώσιν τών διασημοτέρων Αστέρων τών εν τῷ τῆς Ούγγαρίας ὀρίζοντι φαινόμενων* και το *Πολιτική κατάστασις τῆς Ούγγαρίας.*»

Το επόμενο βήμα στην έρευνα της βιβλιοθήκης του Ζαβίρα είναι το άρθρο των Γρηγόρη Ιωαννίδη και Walter Puchner, που δημοσιεύτηκε το 2006, το οποίο αποτυπώνει την κατάσταση των βιβλίων του Ζαβίρα το 2004. Ο Γρηγόρης Ιωαννίδης και ο Walter Puchner²⁷ πέρασαν δέκα ημέρες στην Ουγγαρία το 2004 για να αναζητήσουν ανάμεσα στα βιβλία του Ζαβίρα τη μετάφραση από τα γαλλικά στα ελληνικά έξι θεατρικών έργων του Γεώργιου Σακελλάριου (1767-1838). Στο διάστημα αυτό, αναζήτησαν τις ελληνικές εκδόσεις στη Βουδαπέστη (MTA Kézirattár és Régi könyvek Gyűjteménye), στο Miskolc (Herman Ottó Múzeum), στο Kecskemét (Szent Miklós Kulturális Központ), στο Sátoraljaújhely (Kazinczy Ferenc Múzeum), αλλά ενημερώθηκαν από την Ουγγρική Ορθόδοξη Επισκοπή του Πατριαρχείου Μόσχας ότι δεν υπήρχαν τόμοι του Ζαβίρα στη Nyíregyháza. Το μυστήριο επιλύθηκε τελικά: η πλειονότητα των βιβλίων του Ζαβίρα μεταφέρθηκε στο Ελληνικό Πολιτιστικό Κέντρο στην πόλη Kecskemét, αλλά δυστυχώς η τύχη των άλλων τόμων της βιβλιοθήκης είναι αμφίβολη, και θεωρείται ότι οι τόμοι του Ζαβίρα που φυλάσσονταν στο Nyíregyháza έχουν εξαφανιστεί ή καταστραφεί. Αν και οι συγγραφείς αναφέρουν ότι η ερευνήτρια Βάσω Συρινίδου εργάζεται για τη σύνταξη των βιβλίων, δεν έχει γίνει μέχρι σήμερα καμία επιστημονική συλλογή των πολύτιμων ελληνόγλωσσων έργων στην πόλη Kecskemét.

Στο τελευταίο κεφάλαιο της έρευνας για τον Ζαβίρα, θα ήθελα να αναφερθώ στο ακαδημαϊκό συνέδριο *SINA SIMON 200*, που διοργάνωσε το Ινστιτούτο Ερευνών Ελλήνων της Ουγγαρίας, στις 18 Σεπτεμβρίου 2010, όπου δόθηκαν τρεις διαλέξεις για το έργο του Ζαβίρα στο κεφάλαιο «Ελληνική πνευματική ζωή». Στην πρώτη διάλεξη ο Σβολόπουλος, αν και τοποθετεί τον Ζαβίρα σε ένα ευρύ λογοτεχνικό-ιστορικό πλαίσιο, ο οποίος, όπως λέει η γνωστή ρήση, είναι²⁸

---

²⁶ TODOROV (1999)

²⁷ PUCHNER – ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ (2006)

²⁸ ΣΒΟΛΟΠΟΥΛΟΣ (2012)

ταυτόχρονος οπαδός του «λόγιου και του κερδίου Ερμή», δεν προσθέτει κάτι καινούργιο στην έρευνα που έχει γίνει μέχρι σήμερα. Η δεύτερη συζήτηση του Νίκου Τζ. Σέργη για την ιστορία των ιδεών αναλύει τη δομή της Νέας Ελλάδας και τις βιογραφίες που περιέχει και προσπαθεί να απαντήσει στο ερώτημα γιατί το «*Ελληνικὸν Θέατρον*» είναι ο υπότιτλος του κύριου έργου του Ζαβίρα. Ο Σέργης φαντάζεται τον Ζαβίρα ως έμπορο του Δούναβεως, «να διευθύνει τον «θίασο» των Ελλήνων λογίων, από πολλά χιλιόμετρα ή έτη μακριά (όπως θα έκανε κι ένας ιστορικός της φιλοσοφίας) και με μεγάλο αριθμό των «πρωταγωνιστών» προ καιρού νεκρούς!»²⁹ Μία από τις εξαιρετικές εργασίες στα πρακτικά του συνεδρίου είναι η περίληψη του Tamás Glaser για τη χρήση των βιβλίων από τη διασπορά στην Ουγγαρία, στην οποία ο συγγραφέας συνοψίζει με μεγάλη λεπτομέρεια τις βιβλιοθήκες της διασποράς, τα έντυπα βιβλία που εκδίδονται στην Ουγγαρία και το ανθούσα εμπόριο βιβλίων. Στην διάλεξη αυτή ο Glaser επισημαίνει τον αξιοσημείωτο συντηρητισμό των Ελλήνων διανοουμένων, έτσι ώστε ακόμη και ο Ζαβίρας, ο οποίος γνώριζε καλά τις προοδευτικές ιδέες, στη διαθήκη του απαγόρευσε ρητά «την αγορά των κωμωδιών, μυθιστορημάτων και άλλων αυτού του είδους βιβλίων που διαστρέφουν τα καλά ήθη.»³⁰ Λόγω αυτού του συντηρητισμού, η συλλογή Ζαβίρας περιέχει λιγότερα πολιτιστικά έργα των φιλοσοφικών και κοινωνικών ιδεών του Διαφωτισμού, αν και τα έργα του Βολταίρου δεν έλειπαν από τη βιβλιοθήκη του Ζαβίρα.³¹

Συμπέρασμα

Παρόλου ότι ορισμένα από τα έργα του Ζαβίρα έχουν διασκορπιστεί, άλλα έχουν εξαφανιστεί, πολλοί τόμοι έχουν σταλεί στο εξωτερικό και ένας σημαντικός αριθμός άλλων βρίσκεται σε επισφαλείς και αναξιοπρεπείς χώρους, κλειστοί για το αναγνωστικό κοινό και την έρευνα, η προσωπική μου έρευνα οδήγησε στον εντοπισμό των χειρογράφων και των εντύπων που είναι διαθέσιμα το 2024. Εξάιρεση αποτελεί το υλικό της ουγγρικής ορθόδοξης ενορίας του Αγίου Γεωργίου της Nyíregyháza, όπου δεν επιτρέπεται η πρόσβαση στους ερευνητές μέχρι τη συγγραφή της παρούσας εργασίας για λόγους εκκλησιαστικής πολιτικής.

---

²⁹ ΣΕΡΓΗΣ (2012)

³⁰ GLASER (2012)

³¹ ΒΟΛΤΑΙΡΟΣ, *Διεργητικὸν τῶν βασιλέων* (Todorov 894. και 918.)

Βιβλιογραφία

- COMENIUS, J.A. (2010): *Orbis pictus: Georgios Zaviras görög fordításában és magyarul. A Zaviras-könyvtárban található kézirat facsimiléje*. Görög Kisebbségi Önkormányzat.
- FÜVES, Ö. (1958): Zavirasz irodalomtörténeti művének kézirataihoz. In: *Antik tanulmányok* (5)3–4: 262.
- FÜVES, Ö. (1961): Neumas énekeskönyveknek és Zavirász György munkáinak kéziratai Szentendrén. In: *Antik tanulmányok* (8)3–4: 293–299.
- FÜVES, Ö. (1968):(a): Fejezetek a pesti Zavirasz könyvtár történetéből. In: *Magyar könyvszemle* 1: 61–64.
- FÜVES, Ö. (1968):(b): Zavirasz György végrendelete. In: *Antik tanulmányok* (15)1: 90–93.
- GLASER, T. (2012): A könyv szerepe a magyarországi görög diaszpóra életében. In: *Görög diaszpóra Közép-Európában*. Budapest, 52–62.
- GRAF, A. (1935): *Jeóργιος Zavirasz Budapesti könyvtárának katalógusa/Κατάλογος τῆς ἐν Βουδαπέστη βιβλιοθήκης Γεώργιου Ζαβίρα*. Βουδαπέστη, KM Egyetemi Nyomda Könyvesboltja και Ἐλευθερουδάκης, Budapest.
- HAJNÓCZY, I. (1939): *A kecskeméti görögség története*. Pázmány Péter Tudományegyetem Görög Filozófiai Intézet.
- HAUPT, E. (1997): Görög nyelvű Kálvin-életrajz a XVIII. századból. In: *Posztbizánci Közlemények* 3: 98–105.
- HAUPT, E. – Z. SZALAI (1999): IV. *A nyíregyházi Szent György Magyar Ortodox Egyházközség Könyvállományának katalógusa*.
- HORVÁTH, E. (2018): *Zavirasz György élete és munkái*. ELTE Eötvös József Collegium, Budapest.
- KOPP, É. (1960): Ἡ ἀνέκδοτη “Περιήγησις” τοῦ Γ. Ζαβίρα. In: *Παρνασσός* II.: 381–386.
- KOPP, É. (1964): Ismeretlen francia nyelvű nekrológ Zavirasz Györgyről. In: *Antik tanulmányok* 11.: 284–286.
- KOPP, É. (1968): Κατάλογος τῶν τῆς τοῦ Ζαβίρα βιβλιοθήκης βιβλίων. In: *Νέα Ἑστία* (84).
- PAPP, I. (1989): Greek merchants in the eighteenth-century Jászkunság. In: *Balkan Studies* (30)2: 261–289.

- PAPP, I. (2000): Egy tudós görög a Kiskunságban: Zavirasz György (1744-1804). In: *Zounuk: a Szolnok Megyei Levéltár évkönyve* 15: 123–150.
- PUCHNER, W. – Γ. ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ (2006): Στα ίχνη του Γεωργίου Ζαβίρα. Αποτέλεσμα ερευνητικής αποστολής στην Ουγγαρία. In: *Παράβασις. Επιστημονικό Δελτίο Τμήματος Θεατρικών Σπουδών Πανεπιστημίου Αθηνών* 7: 69–78.
- SCHWARCZ, K. (1991): A Budapesti Történeti Múzeum könyvtára. Történeti vázlat, gyűjteményismertetés P. HAVASSY (ED). In: *A Budapesti Történeti Múzeum Könyvtárának és Régészeti Adattárának ismertetése* 87.
- SZÉKELYNÉ KÖRÖSI, I. (1995): Megmentett görög könyvek. In: *Honismeret* (23)6: 119.
- TODOROV, V. (1999): *Catalogue of Greek Manuscripts and Printed Books (17th-19th century): The collection in Nyíregyhaza, Hungary. Contribution to the History of the Greek Diaspora*. Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών.
- ΤÓΤΗ, P. – T. GLASER (2008): *Prelude to a United Europe: Greek cultural presence in Hungary from the 10th to the 19th century: 28 March - 25 April 2008 ... University Library, Budapest ... Ministry of Culture Greece, Budapest*.
- ZAVIRASZ GYÖRGY (2015): *Értekezés a magyar Szent Koronáról*. Konstantinápolyi Egyetemes Patriarchátus, Magyarországi Orthodox Exarchátus, Budapest.
- ΛΑΜΠΡΟΣ, Σ.Π. (1911): Ἡ βιβλιοθήκη τῆς ἑλληνικῆς κοινότητος Βουδαπέστης καὶ οἱ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ σωζόμενοι ἑλληνικοὶ κώδικες. In: *Νέος Ἑλληνομνήμων* (Τόμοι Α-ΙΔ.)8: 70–79.
- ΣΒΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, Κ. (2012): Ο Γεώργιος Ζαβίρας και η εποχή του. In: *Görög diaszpóra Közép-Európában*. Budapest, 76–84.
- ΣΕΡΓΗΣ, ΤΖ.Ν. (2012): Η Νέα Ελλάδα στην Ουγγαρία ή ο Γεώργιος Ζαβίρας ως "σκηνοθέτης" του Ελληνικού Θεάτρου. In: *Görög diaszpóra Közép-Európában*. Budapest, 68–75.
- ΧΟΤΖΑΚΟΓΛΟΥ, Χ. (2002): Ελληνικά χειρόγραφα και παλαιότυπα στη Σερβική Ορθόδοξη Επισκοπή του Αγίου Ανδρέαου (Szentendre) Βουδαπέστης /Greek manuscripts and old-prints in the Serbian Orthodox Library of Szentendre in Budapest-Hungary.